

**Сарже пытен,
но ачанаже укес...**

Морко педучилищым тунемаш кайымыж нерген Лиза аважлан каласыш. Удырамаш ыш чаре, тыге гына мане:

– Тыйым чаренже, мылам могай пайда лиеш? Тунематше гын, ала пайдам конден кертат?

Лизан аважлан тауштен, вуйым савыман, вет илен лекташ пашажат шуко логалын, а тудо тыге каласен. Шкетынже пумат конден кертын огыл гынат...

Лиза тебе эше мом шарна. Икана аваж дене, котомкам сакалтен, сельпош аракалан миеныт. Тупышто – 10 литр арака. А уремыште – шошо. Элнетым вончыман. Туштыжо пырня-шамыч, манмыла, вуйла-почла пордын волат. Пушыш ныл ен гына пура. Удырат аваж дене шинчыч. А Элнет агысыр огыл, вуянчык. Эше пырня кокла гыч ийман. Тебе ончылнышт ик пуш кумыкталте. Енже-влак утаралтыныт але уке – Лиза ок пале. Аракаже молан, маныда? Удыр тидым сайынже ок шинче. Эмлымверыште да мойн спирт олмеш кучылтыныт гын веле? А такшым сусыргымо годым кузе эмлалтат? Арака, шондо гына полшеныт. Лизамытлан тудлан веле огыл, колхозлан удаш пырчылан да моло сатуланат тыге кошташ пернен шол.

терген кошташ тунгале. Пугырнатат, кажне койко йымаке э-э ончат, э-э ончат вет. Тебе Лизамыт декат пырышт. Удыр-влак, конешне, тургыжланат, но тунаржак огыл – садак огыт му, она-шамычым нуно, паледа, кушко оптеныт? Шке чемоданышкышт.

Конешне, йосö, туге гынат тунемашак тыршат. Кокымшо курсышто чылаже 31 ен уло, а группожо кокыт – марий да руш. Уло курслан историй дене ик учебник гына, но иктат тавален мойн огыл: кок группо пырля погынен шинчешат, ондак иктын лудмыжым колыштеш, а вара чыланат лончылаш тунгалыт – тунжым рашемдат, иктешлат. Лиза марий группышто тунемын. Шке манмыжла, между прочим,

ачанаже укес... Кок енын гына лийын, мольжын иктынат уке, уке курыме-шлан... Адакат шучкын, лудыкшын чучын колтыш, пуйто умбакет ий гай йушто вудым опталыч...

Икымше пашадар

...Йолышто – йыдал. Но тошто огыл – у. Ыштыр. Шем чулка дене пырля поснак ошын коеш. Марий вынер тувыр. Лач тыгай вургеман удыр икымше гана илышыштыже Нурумбал школын класс омсажым почо да тунмö гай лие – парт кокла гыч йоча-влак рү-үж кы-нел шогалыч, у-у гына шоктен кодо. Ны ончыко тошкалаш, ны шенгеке...

Педучилищым Лиза 1946 ийыште тунем пытарыш. Тудлан Сотнур кы-

лыш толын пураш сай огылыс... Тыге икымше пашадар дене (500 тенге наре лийын) самырык туныктышо пел пуд паренгым, пел пуд ложашым нале. Кидыште эше 70 тенге кодо. Лиза Морко пазарыш тарваныш. Кофтылан йоршö коленкорлан.

Пазар мучко тышке-тушко э-э кош-теш, э-э коштеш... А тудыжо кугу. Кö мом кертын, тудым ужалаш конден. Коленкор уке, маныда? Уло, но Лизан 70 тенгеже метр кутышанлан гына ситас – метр дене мом ыштет? А чон йула, дотово налме шуэш. Ала иктаж-кузе урген келыштараш лиеш манынак, удыр нале. Конешне, коленкоржат агысыр, шем точкан-точкан.

**Ик пуд паренгылан –
кок мужыр салтак вургем**

Вудылкам кучен, Лиза аваж дене миен пырыш.

– Ынде тиддене мом ургынет, удырем? – коленкорым ончале Анна Павловна.

– Мо, кофтылан ок йорö мо? – удыр пелештыш.

Аваже, кидышкыже коленкорым на-лын, ик семын пыштен ончалеш, вес семын... Лизажын капше изи огыл? Висымат ок күл – онченак ок сите. Конешне, ава келыштараш тыршыш: шуй тураш рожым ыштыш да кандырам кылдыш, кидым чыкаш кок рож. Кофтылаже коеш, но умбакыже садак мом-гынат чийыман, тыгай дене школыш кузе кает? Лизан кумылжо ялтак волыш, кече кодде шортеш. Ушыштыжо – икте веле: «Ынде шко-лышкыжо кузе миен пурем гын?»

Ава тудо тугай: шочшыж верч ала-момат ышташ, ала-кушкат каяш ямде. Лизан ойгырымыжым ончен ыш керт: ик пуд паренгым котом-кашкыже пыштышат, Сурок посёл-кыш тарваныш. Тушто салтак-влакын паша лагерь лийын. Икмыняр жап гыч портыльö. Паренгетым удыра-маш йоршеш кок у мужыр салтак

ПҮРЫМАШ

**ШҮМ-ЧОН ВОШТ
ИЛЫШ ПЫРЧЫМ ШОКТЫН**

Морко педучилищыш Лизамыт йо-лын ошкылыч... Латкокытын лийыч мо? Чаманен каласыман, чыланжак пурен ышт керт. но тудо пуреш да

руш йылмыжым марий группыш кош-шо-влак «2» отметке деч посна возе-ныт! Жал, педучилищыште химий ден физикым йоршынат ышт туныкто. Мо-

далаш школыш математикым тунык-тышылан каяш направленийым кучык-тышт. Но тушко каяш ыш пуралт мана-ш гына кодеш. Михаил Акимович Левин-

Морко педучилищыш Лизамыт йо-лын ошкылыч... Латкогытын лийыч мо? Чаманен каласыман, чыланжак пурен ышт керт, но тудо пурыш да вигак – кокымшо курсыш.

Тора гыч мийыше ўдыр-рвезе-шамычым тўшкагудеш верандышт. Такше «тўшкагудо» манашыжат йылме ок савырне – чылт казарме: ик пөлемыште 18 ең илен! Пөлем покшелне – ик кугу конга. 18 еңлан тушто кочкаш шолташ кўлын. Окса уке. Мо сайже – арнялан ик гана киндым пуэныт: ик еңлан – сукырат пелым. Лиза тиде киндыжымат каныш кечын мөнгөжө аважлан нумалын. Вес семынже кузе? Аважым пагар чер орландарен. Канышлан мөнгө толмеке, ўдыр шукужым кочкышмак веле ыштен: паренгым шолтет, нўжет да котомкашке оптет. Тўшкагудышто кастане ямдылымыжым эрдене кочкашыжат ок лий – кылмен шинчеш, а ырыкташ – манаш веле! Пужат иле, нимыяр ынеж йўлө. Ылыжтымеке, ўмбакаже көршөкым шындетат, изиш чыл-чыл лиешат, йөра веле! Но тидым шужышо мўшкыр ок умыло, кочкаш йодеш да мом гына ок ыштыкте шол. Ўдыр-влак, паледа, мом шонен луктыч? Уремыш лектыныт да суртла воктенысе пакча пече она-шамычым, шўдырен луктын, тыгыдын каткален-каткален, чемоданышкышт погеныт. Морко вате-шамычет тыге ыштылмын шке шинча дене ужын огытыл гынат, педучилище директор деке куржын толыныт да «тидым моло огыл, йочада-шамычак ыштылыт» маныныт.

Саде ўдырамаш-влак дене пырля вуйлатыше тыманмеш тунемше-влакын илыме пөлемышт еда

(Тўналтышыже 85, 87-ше №-ан газетыште.)

руш йылмыжым марий группыш кошшо-влак «2» отметке деч посна возе-ныт! Жал, педучилищыште химий ден физикым йөршынат ышт туныкто. Молан? Нигөлан. Туныктышо кок урокым вўден шукта ала уке – сарыш нанга-ят... Мутат уке, сар нерген шонымаш уш гыч ик татланат лектын огыл да тиде шонымаш кажныжын шўм-чонжым темдыме шукш семынак кочкын.

Теве таче кастенат, занятий-влак деч вара, Лизамыт молгунамсе семынак йыр чумырген шинчыч. Тулжат чыл-чыл веле: одекolon ате гайракыш вўдым оптымо, тушко изиш керосиным пыштыме да тулым ылыжтыме. Адакат шомак – сар нерген. А кузе тудын нерген шоныде кертат? Кочкаш уке. Молан? Сар кая да. Чияш нимом – адакат сар титакан. Возаш эсогыл ны тетрадь, ны чернила укес, калтак! Йөра, кеч элнам вуйлатыше Сталин чўкчыдынак «обращений» манметым савыктен луктын. Пуйто лўмын ыштыме гаяк тыгай кагазлаште возымо ик корно ден вес корно коклаште кумда вер кодын. Мөнгө гыч кондымо шўч дене Лизамыт лач тушко серкаленыт. Конешне, тудо варажым ўштылалтын, но тўнжө тиде огыл, тўнжө – тушко возаш лийын. А сар деч ончы илыш могай ыле – Лиза пешак шарна-нас! Паледа, южгунамже туге чучын, пуйто тиде сар нигунамат ок чарне, тыгодымак чонышто ўшан тулат ик татланат йөрен огыл да арам огыл – тудланат мучаш толын шуо. Сенымаш кечым Лиза нигунамат ок мондо. Тиде шомак дене умылтараш лийдыме куан уверым икымше гана колмеке, педучилищын тунемшыже-влак икте-кодде чыланат уремыш куржын лектыч. Төрштылыт, шортыт, воштылыт, ондалалтыт, мландыште почаныт... Но трук чыланат шып лийыч. Сарже пытен, но

далаш школыш математикым туныктышылан каяш направленийым кучыктышт. Но тушко каяш ыш пўралт манаш гына кодеш. Михаил Акимович Левинскиет, Весшўргө школышто француз йылмым туныктышет, роно дене ик ойыш шумеке, кенез жаплан француз йылмым туныктымо шотышто тылзаш курсым эртарен. «Революций деч ончы кажне тунемше айдеме тиде йылмым пален», – ойлен тудо. Тыге Лиза математике олмеш лач тиде йот йылмым туныкташ тўнале. Михаил Акимовичет, шкеже Шенше школышто француз йылмым туныктен, тиде веле огыл – Лизам Унчо шымияш школыш каяш агитироватлен. Самырык туныктышо, можыч, корнышкат вигак тарвана ыле, но аваже шортеш веле – шочшыжым тыгай мўндыр кундемыш йөршынат ынеж колто. Тыге Лиза кодо да француз йылмым лач тыште, Нурумбал школышто, туныкташ тўнале.

...Чон чон олмышто лийын огыл гынат, Лиза, шкенжым сенен, ончыко ошкыл эртыш. Туныктышын капше уло, кўжгытшө гына уке. Туге гынат йоча-влак тудым моткочак тўткын колыштыныт, нимогай уто йўкат шоктен огыл – классыште тунар шып лийын. Пелыж наре Лизан гай ийготан улыт, сар годым школыш коштын огытыл. «Можыч, иктанашем улыт да мыйым колыштыт. Тунемын огытыл, да намысын чучеш дыр», – шонымаш шочо. Кеч-могай йоча кугыеным тўткын эскера, туныктышым гын – эшеат. Тыгодым мутланымыжым веле огыл, ончал колтымыжымат, ошкылмыжымат, шинчымыжымат – йоча чыла-чыла ужын шукта. Шотыш налеш туныктышын чиёмжымат. Садлан вургем эреак сын-кунлан да капкыллан келшыше лийшаш. Лизан эн кугу йодышыжо лач чиём шотышто лийын. Эре марий тувыр дене шко-

кыш тарваныш. Тушто салтак-влакын паша лагерь лийын. Икмыяр жап гыч пёртыльө. Парентгытм ўдырамаш йөршеш кок у мужыр салтак тувыр ден йолашлан вашталтен улмаш. Салтак-шамычетат шужен иленыт дыр, уке гын у вургемын паренгылан вашталтат ыле мо?

Лизан аваже кондымыжым тыманмеш рончыш да Волаксола деч кандаш километр торашке, Ўшўт вўд воктеке, ошкыльо. Лач тушто вургемын ургымо участке лийын, «Березино» маналтын. Тусо ургызо мастар-влак-лан ўдырамаш костюмым ургыктыш.

Шотан вургемын чиен шогалмеке гына Лиза шортным чарныш – айдеме улмылак чучын колтыш. Чон почын ойлаш гын, туныктымо пашам тўналме икымше ий йөсак ыле. Нурумбал школжат Волаксола ял деч латвич километр тораште верланен. Лиза, уке, ынде Елизавета Егоровна, тиде корным йолын эртен. Но кужу корныш тарваныме деч ончыч, эр эрденак кы-нелын, самырык туныктышо пеленже нангаяш кочкышым ямдылен. Ондак конгаш олта, паренгым шура, нўжа, руашым ышта – киндым пыштен лукташ кўлешыс. Чыла тидым тудо кум шагат эр марте ыштен шукта да корныш тарвана, волгыжалтмешке, паша верышкыже миенат шуэш. Но кажне гана тыгай корныш Лизам ужатыше аваже эреак шортын кодын, а иканаже тудо Анна Павловнан чонжым путырак чот йўлалтарыш.

(Умбакаже лиеш.)

Г. КОЖЕВНИКОВА.

Снимкыште: 1950-ше ийлаште Унчо школышто туныктышо-влак дене пырля. Е.Е.Кудряшова – шенгел радамаште покшелне.

(Фотом еш альбом гыч налме.)